

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Şirin BÜLBÜL

Doktorant

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: d1840202026@ogr.sdu.edu.tr

ORCID ID: 0009-0001-6282-0827

Ayşe DURGUN KAYGISIZ¹

Doç.Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: aysedurgun@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8062-7473

Öz

Ekonomi biliminin son elli yıldır önemi artan ve tartışılan konularından biri ekonomik büyümedir. Zaman ile üretilen ürün miktarının artmasına ekonomik büyüme denir. Ekonomik gelişmeden ya da büyümeden bahsedebilmemiz için üretimde devamlı bir artış meydana gelmesi gerekir. Yoksa ülkede ekonomik durgunluk veya gerileme söz konusu olacaktır.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma Ayşe Durgun Kaygısız danışmanlığında Şirin Bülbül tarafından yazılmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** aysedurgun@sdu.edu.tr

Atıf (APA): Bülbül, Ş. & Durgun Kaygısız, A., (2024), Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 16 (1): 57-76., <https://doi.org/10.55827/ebd.1311945>.

Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme, bir ülkedeki bütün nüfusu etkileyen ama önemi yeterince kavranamayan kendi bünyesinde iktisat, politika, istatistik ve sosyal yapı kavramlarını barındıran önemli bir makro iktisat konusudur.

Bu çalışmanın amacı bir ülkenin büyüme oranını etkileyen faktörleri belirlemek ve iktisadi ekollerin bu kaynaklar ile ilgili görüşlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Büyümenin Kaynakları, İktisadi Ekoller*

Alan Tanımı: *İktisat*

A STUDY OF FACTORS AFFECTING ON ECONOMIC GROWTH ABSTRACT

Economic growth is one of the most important and discussed topics of economics in the last fifty years. An increase in quantity of output produced in time is called economic growth. In order for to mention about economic development or growth, there must be continuous increase in production. Otherwise, there will be economic stagnation or recession in the country.

In other words economic growth, is an important macro economic subject that affecting all population of a country, contain within itself economy, policy, statistic and social structure, which importance is not sufficiently grasped.

The aim of this study is to determine the factors effecting the growth rate of a country and to reveal the views of economic school about these resources.

Key Words: *Economic Growth, Sources of Economic Growth,*

JEL Codes : *O10, O11*

1.GİRİŞ

Ekonomi biliminin en önemli konularından biri ekonomik büyümedir. Ekonomi, bir ülkedeki veya insan topluluğundaki üretim, tüketim ve dağıtım ile ilgili olayları analiz eden bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme kavramı, ülkelerin ekonomik kalkınma, gelişme ve refah düzeyi bakımından önemli kalemlerinden biri olduğundan dolayı ülke yöneticilerinin birincil önceliklerindedir. Ekonomik büyüme, bir ülke sınırları içerisinde, belirli bir dönemde üretilen tüm mal ve hizmet miktarındaki yüzdesel artışa denilmektedir.

Ekonomik büyümeyle ilgili araştırmalar çok eski yıllara dayanmaktadır. Ekonomik büyüme Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı *Ulusların Zenginliği* adlı kitabından bugüne yaklaşık 250 yıldır bilimsel olarak tartışılmaktadır. Bugüne kadar büyümenin temel kaynakları araştırılmış ve belirlenmeye çalışılmış,

büyümenin sağlanması için ne tür yol izlenmesi gerektiği tartışılmış, hangi politikaların uygulanmasıyla ilgili farklı düşünceler ortaya atılmıştır.

Çeşitli düşüncelere sahip iktisat okulları ekonomik büyümenin kaynağı olarak; toprak, nüfus, iş gücü, iş gücün sahip olduğu haklar, sahip olunan doğal kaynaklar, çıktının dengeli bölüşümü, yatırım miktarı, serbest dış ticaret, Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge), yürütülen yenilik faaliyetleri gibi çeşitli noktalara vurgu yapmışlardır. İktisatçılar ülkeler neden farklı ekonomik büyüme oranlarına sahip oldukları üzerine uzun süren tartışmalar ve araştırmalar yapmışlardır.

Ekonomik büyüme ile ilgili ilk modeller 1930'lu yıllarda ortaya konulmuştur, fakat özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren teorik ve ampirik olarak en çok araştırılan konu olmuştur. Toplumun refahı açısından önemli olan ekonomik büyüme de vurgu yapılması gereken nokta, en basit haliyle kişi başına üretim ve hasıla artışıdır. Ekonomik büyüme için kaynağın oluşması veya büyümenin oluşması bakımından bazı kaynakların bir arada olması gerekmektedir.

2.TEORİK TEMELLER

Toplumsal refahın ve gelişmişliğin en belirgin göstergelerinden biri olarak görülen ekonomik büyüme kavramı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından elde edilmeye çalışılan temel makroekonomik hedefleri arasında bulunmaktadır. Günümüzde ekonomik büyümeye olan ilgi, uzun dönemde büyümenin nasıl sağlanabileceği ve onu nasıl sürdürülebilir hale getirilebileceği politikalar üzerindedir (Berber, 2017: 45).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sahip oldukları kaynakların çeşitli olması, ülkelerin büyüme oranlarının birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır. Bir ülkenin uzun dönemde ekonomik büyümesine katkı sağlayan ve büyüme teorilerinin konusunu belirleyen etkenler; nüfus artışı ve beşeri sermaye, bilim ve teknolojinin gelişimi, eğitim, sağlık, enflasyon, doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret, kamu harcamaları ve yurtiçi tasarruflardan oluşmaktadır. Bu unsurlar gerek tek başına, gerekse karşılıklı etkileşim sonucunda ekonomik büyümenin sağlanmasına ve sürdürülebilmesine katkıda bulunmaktadır (Gallup vd., 1999:179).

3.NÜFUS

Nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki arz ve talep yönlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nüfus artışına talep yönünden bakıldığında, yiyecek mallarına, hizmetlere ve diğer kaynaklara olan talep artmaktadır. Arz yönünden

bakıldığında ise artan talebi karşılamak için daha fazla mal ve hizmet üretmek için gerekli olan emek fazlalığını ve faktör girdi genişliğini göstermektedir (Kaynak, 2007: 272).

Nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri mevcuttur. Olumlu etkiler; mal ve hizmet talebinin artması sonucu işçi ücretleri ucuzlamakta ve bu sayede ihracatta rekabet gücü artmaktadır. Nüfus oranının artmasıyla işbölümü ve uzmanlaşma gelişerek daha verimli üretim elde edilmektedir. Bu durum yeni teknoloji ve ürünlerin gelişmesine imkan sağlarken, tarım sektöründeki buluşlar ve gıda mallarındaki bolluk ve çeşitlilik verimliliğin artmasına sebep olmaktadır (Kotlervd; 2000: 121). Olumsuz etkileri ise; ihracatın azalması, kişi başına düşen milli gelirin düşmesi, işsizliğin artması ve belediye hizmetlerinin insanların ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çekmesi, çok çocuk sahibi ailelerde gelir dağılımının yetersiz olması, işsizlik sorunları ve üretken toprakların azalmasına sebep olması olarak ifade edilmektedir (Acaroğlu, 2005: 41).

Klasik iktisatçılardan Malthus' a göre tarımsal sistem ile nüfus artış hızı arasında uzun vadede negatif ilişki olduğundan, nüfus artış hızı önlenmez ise gıda maddeleri üretimi artan nüfusa yetmeyecektir. Yani aşırı artan nüfus nedeniyle dünyanın gıda olanaklarının yetersiz olacağını ve bu nedenle nüfusun azaltılması gerektiğini savunmuştur (Malthus, 1798:33). Çünkü üretim faktörlerinden toprak arzı sabittir ve azalan verimler yasası geçerlidir. Nüfusun artmasına diğer bir etken ise hasıla artışıdır. Gelir arttıkça, yaşam kalitesi iyileşecektir ve nüfus artışı bu durumdan olumlu etkileneyecektir. Nüfusun artmasıyla beraber toprak/nüfus oranı kapsamında, toprağın miktarını ve verimliliğini arttırmak zordur ve azalan verimler yasası geçerli olduğundan fert başına düşen gelir düşmektedir (Turanlı, 1988: 76).

4.TEKNOLOJİ

Toprağın (fiziksel sermaye) ekonomik büyümenin tek kaynağı olduğunu savunan Malthus'un kötümser yaklaşımı zamanla değişmiştir. Fiziksel sermayeye ek olarak beşeri sermaye ve teknolojik gelişmenin uzun dönemde büyümenin belirleyicisi olduğu ortaya konmuştur (Bloom vd., 2002: 15).

Teknolojik ilerlemenin kişi başına üretimi nüfusa kıyasla hızlı yükseleceğini belirten iyimser yaklaşımın öncüsü Simon'a göre, nüfus artışı teknoloji düzeyini olumlu etkilemektedir (Simon, 1979: 28). Nüfusun artmasıyla, rekabet ve öğrenme kazançları ile bilgi stoku artacaktır, piyasalar genişleyecektir, büyük miktarda üretim ve işbölümü oluşacaktır.

Ekonomik büyüme artışı iki nedene bağlıdır; emek, sermaye, toprak ve girişimci yani üretim faktörleri miktarının artmasına ya da teknolojiadaki gelişmelere bağlıdır (Karluk, 2007:102). 21. asır tam anlamıyla teknolojiye gelişim ve değişim çağı olmuştur. Söz konusu teknolojinin değişmesi tüm ülkelerde beklenen bir sonuç olarak homojenliğe neden olmuştur ve böylece devam edecektir (Fukuyama, 1999:244). Bu yenilik süreci ekonomi üzerinde uzun vadede ekonomik büyüme ve verimlilik artışı anlamında farkını ortaya koymuştur. Bir ülke ekonomisinde teknolojik gelişme olmaz ise, sermaye birikimi olamaz, marjinal verimlilik azalır ve bunların sonucunda kişi başına gelir azalma yönelimine girerek ekonomik büyüme oranını azaltmaktadır (Freeman ve Soete, 2003:7-417).

Bu nedenle, 18.yüzyılda teorilerin ve modellerin ortaya atılması ile birlikte tarafsız bir bilim olarak görülen ekonomi bilimi, teknoloji ve teknolojik değişikliklerin ekonomik yapı ve hareketleri üzerinde önemli katkısının olduğu bütün ekonomi teorilerinde belirtilmektedir. Tüm iktisadi modellerde teknoloji önemli araç olarak onaylanmasına rağmen ana bir parametre olarak onaylanmamaktadır (Doğan ve Öcal, 2007: 10).

Romer ve Lucas'ın önderliğindeki içsel büyüme modelleri, teknolojinin ekonomik büyümeye olan tesirini vurgulamışlardır. Bir ülkede ekonomik olarak dışa açık politikaların uygulanması sonucunda, bir başka ülkeden gelen bilgi aktarımı, teknoloji transferi ve teknolojiyi imitasyon edip başka ülkeye transfer edilmesi, nitelikli ve yetişmiş beyin göçü transferi sebebiyle üretim artışı ve verimlilik artışı meydana gelebilmektedir. Uzun dönemde bu süreç pozitif dışsallıklar ile dışa açık ekonomi politikalarının devamlı olarak sürdürülmesi durumunda ekonomik büyüme kaçınılmaz olacaktır (Romer, 1986:1002-1037; Lucas, 1988:3-42).

Arrow teknolojik gelişme ile yaparak öğrenme tekniğini içselleştirmiştir. Y yaparak öğrenme tekniğinin uzun vadede ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğunu çalışmasında söylemiştir. Bu konu Schumpeter'in yaklaşımında birçok eleştirilere maruz kalmıştır çünkü Schumpeter'e göre ekonomik büyümenin en önemli faktörü teknolojik yeniliğin yayılmasıdır. Bu konuya vurgu yapan Arrow "bilgi yaratıcı faaliyetin bir ürünü olmamasıyla beraber yaratıcının yeteneğinin dışında önemli bir girdi" olduğunu söylemiştir. Arrow'a göre, yeni bir bilginin ortaya konulmasında bir önceki bilginin verimlilik rolü önemlidir. Arrow, bilginin bir sonraki çalışmalar için temel olarak kullanılması maksadıyla uyumlu hale gelmesini sağlamak, üretim sürecinde kullanılmak için uyumlu hale gelmesini sağlamaktan daha zor olduğunu vurgulamıştır (Arrow, 1962:155).

İlk kez Solow üretim fonksiyonu çalışmasında teknolojik değişme kavramı içinde Ar-Ge faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Ar-Ge ekonomik büyüme teorisi Arrow ve Romer aracılığı ile ortaya atılmıştır (Ünsal, 2007:255; Jones, 2001: 98). İlerleyen yıllarda Grossman ve Helpman (1991:517), Aghion ve Howitt (1992:323) tarafından desteklenerek genişletilmiştir.

5.EĞİTİM

Eğitim konusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi eğitilmiş ve nitelikli beşeri sermayedir. Yetişmiş ve vasıflı insan gücünün artmasındaki en temel etken eğitim sürecidir. Bu anlamda eğitim, bir devletin kalkınma anahtarıdır. Dolayısıyla günümüzde bireye yapılan eğitim harcamalarının ve yatırımlarının rölü büyüktür. Eğitimin ekonomideki görevini anlatan ilk ve en önemli teorik düşünce olarak onaylanan beşeri sermaye teorisidir.

Beşeri sermaye daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağıdır. İyi eğitim almış insan gücü ve yeterli fiziki sermaye birikimi ekonomik büyümenin önemli faktörleridir. Fiziki sermaye ve beşeri sermaye kaynağı birbirinin ikamesi değil tamamlayıcıdır. İyi eğitim almış ve becerili, sağlıklı ve dengeli beslenme imkanına sahip olan kültürlü bireyler, üretim sürecine katılarak emek verimliliğinin artışına katkıda bulunmaktadır (Han ve Kaya, 2006: 112).

Ekonomik büyümenin temelini beşeri sermaye oluşturmaktadır. Beşeri sermaye bireylerin veya toplumun bütününde bulunan bilgi, beceri, eğitim, sağlık durumu ve sosyal ilişkilerdeki rölü gibi kavramları tanımlamaktadır (Aksu, 2016: 72). Ülke ekonomilerinin gelişmesinde fiziki sermaye olarak tanımlanan araç, makine ve diğer üretim donanımları gibi beşeri sermaye de önemli rol oynamaktadır (Stoombergen vd. 2002: 1).

Ekonomik büyümenin esas kaynağı olarak görülen beşeri sermaye kavramı, toplumun ya da bireyin elinde bulundurduğu bilgi, eğitim ve okullaşma oranı, beceri ve yetenekler, sağlık durumu, toplumun genel kültür düzeyi ve toplumsal ilişkilerdeki yeri gibi kavramların tümünü içermektedir.

Lucas'a göre beşeri sermayenin ve nüfus yapısının, fiziki sermaye yatırımlarını ülkeye getirebilmesinde cezbedici bir etkisi bulunmaktadır. Lucas, beşeri sermayenin az gelişmiş ülkelerde yeterli oranda bulunmadığı sebebiyle istenilen düzeyde ve nitelikte sermaye getiremediği ve bu sebepten dolayı büyüme oranlarında bir azalma görüldüğünü söylemiştir (Lucas, 1990: 92).

6.SAĞLIK

Ekonomik büyümeyle ilgili yapılan birçok çalışma da, uzun yaşamanın büyümeyle olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Parasız, 2003: 47). Bir toplumun sağlık seviyesini tanımlayan başlıca göstergeler; bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama yaşam, hastalıkların türü ve miktarı ve sağlık sistemi ile ilgili göstergelerdir. Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik ile toplumun sağlık düzeyi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır (Taban ve Kar, 2004:290). Sağlıklı bir topluma sahip olan bir ülkenin kaliteli beşeri sermayesi de olacaktır ve bu olay verimliliği arttırarak ekonomik büyümeyle pozitif yönde etkileyecektir (Karagül, 2002: 72).

Toplumun sağlık düzeyinin iyi olması büyüyen bir ekonomi anlamına gelmektedir. Sağlık giderlerinin yeterli olmadığı ve sağlık hizmetlerinin iyi olmadığı bir ülkede bu durum olumsuz bir büyüme tablosuna neden olmakla birlikte kötü bir sağlık hizmetlerinin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Bu durumun sürekli tekrarlanmasının ülkeler arasındaki farklılıkları açıklamakta önemli olduğu iddia edilmektedir (Özlale, 2007: 1-10).

Sağlık unsurunu her bir ekol kendi döneminde önemli olduğunu vurgulamıştır. Teknolojik gelişmenin sağlanması için nitelikli bir beşeri sermayeye sahip olmak gerekmektedir. Beşeri sermaye için de sağlıklı ve eğitilmiş bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda sağlık unsuru ekonomik büyümenin temel kaynaklarından biri haline gelmektedir (Schultz, 1968: 277).

7.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), yatırım yapılan ülkenin ekonomisine mikro ve makro düzeyde hem olumlu hem de olumsuz etkiler bırakmaktadır. Yatırım yapılan ülke yani ev sahibi ülkede gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların o ülke ekonomisine kazandırdığı katkı, alternatif maliyetten büyükse olumlu etkilerden söz edilebilmektedir. Diğer durumda ise olumsuz etkilerden bahsedilebilmektedir (Yılmaz, 2008: 65).

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkelere ekstradan kaynak sağlayarak üretim kapasitesini arttırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin sağlanmasında sermaye önemli bir faktördür, bu sebeple de doğrudan yabancı yatırımlar bu sermayeyi karşılayabilmede bu ülkeler için önemli bir unsurdur (Alp, 2000: 219).

DYY'ler Ar-Ge araştırmalarını yatırım yapılan ülkede değil asıl merkezlerinde gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple ev sahibi ülke, Ar-Ge çalışmalarına

katılamayacağı için yeni teknolojik gelişmelerden uzak kalacaktır. Teknolojinin sürekli ithal edilmesi, teknolojiye dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Bu durum ev sahibi ülkede teknolojinin sınırlı olmasından dolayı ülkenin sanayileşmesini ve yerel teknolojinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Seyidoğlu, 2007: 730).

8.ENFLASYON

Ülke parasının değerinin düşmesi sonucunda herhangi bir malın değeri düşecektir ve sadece o malın üretimini veya satışını yapan kişiyi değil, tüm toplumu olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum sonucunda enflasyon çok önemli bir sosyoekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Orhan, 1995: 1).

Ekonomi literatüründe önemli araştırma konularından biri, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. İktisatçılar arasında, bu konuyla ilgili görüş farklılıkları bulunmaktadır. Enflasyonun tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Enflasyon, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen tartışmalar ile literatürde daha sık araştırılan konu olmuştur. Bu döneme kadar enflasyon iktisatçılar tarafından bir sorun olarak algılanmamıştır çünkü fiyatlar genel seviyesinde hissedilir bir değişim yaşanmamıştır. İktisatçılar araştırmalarında bu konuya ağırlık vermelerinin nedeni, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yüksek enflasyon oranlarıdır.

Sözü edilen o dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Keynesci politikalar uygulanmıştır. Uygulanan politikalar sonucunda enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görüşünün hakim olmasıyla enflasyon bir sorun olarak görülmemiştir. Keynesyenlerin geliştirdiği Phillips Eğrisi ile açıklanan enflasyon ile hasıla arasındaki ilişki, 1970'ler de meydana gelen stagflasyon sürecine kadar önemli bir makroekonomi politika aracı görevini görmüştür (Abel ve Bernanke, 2005: 435).

1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ve stagflasyonun baş göstermesi sonucunda işsizlik-enflasyon değiş-tokuşu bir politika aracı olarak işlevselliğini yitirmiştir (Romer, 2006: 252). Özellikle 1972'den 1982 senesine kadar birçok ülkede enflasyon oranı yükselmiştir, bununla beraber işsizlik oranı da oldukça artmıştır. Bu durum Phillips eğrisinin dışa kaymasına neden olurken, daha kötü bir değiş-tokuş ilişkisine yol açacağını da vurgulamıştır (Peterson, 1988: 468; Wachtel, 1989: 140). Bundan dolayı 1970'ler Phillips eğrisinin yüksek enflasyonun büyüme oranını etkileyeceği savını çürütmüştür.

Enflasyonun gelecekteki olumsuz beklentilere yol açması, kaynak dağılımını olumsuz etkilemesi, enflasyon sonucunda paranın değerinin artması ve bunun

sonucunda net ihracatın azalması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Berber ve Artan, 2004: 3).

9.DIŞ TİCARET

Dünyada 1980’lerde ortaya çıkan serbest ticaret anlayışı ile ticarete sınırların kaldırılması için uğraşıldığı globalleşme politikaları, aynı dönemde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yürürlüğe giren liberalizasyon politikaların uygulanmasıyla oluşturulmuştur. Aynı yıllarda yapılan çalışmaların çoğunda, dış ticarete gerçekleştirilecek serbestleşme politikalarının, özellikle ihracattaki artış ve söz konusu artışın oluşturduğu pozitif dışsallıkların ekonomik büyümeyi arttıracaklarını ön görmüşlerdir (Karluk, 2013:2-12; Berber ve Bocutoğlu, 2010:168).

1990’lı yıllarda ticari, ekonomik ve siyasi konularda serbestleşme politikalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini belirten çalışmalar literatürde görülmektedir. Dış ticaretin, özellikle kalkınma ve gelişme sürecinde bulunan bir ülke için iki önemli görevi mevcuttur. Bunlardan birincisi dış ödeme gücünü sağlamak, ikinci ise ülke ekonomisinde kaynak dağılımının olumlu yönde gerçekleştirilmesidir (Serin, 2001: 305).

Dış ticaret ile ilgili literatür incelemesi yapıldığında, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalar, A. Smith ve D. Ricardo döneminde başlamıştır. Klasik okulun baş temsilcisi olarak kabul edilen modern iktisat biliminin kurucusu Adam Smith, dış ticaretin ülke refah düzeyini iki anlamda arttırdığı görüşüne sahiptir; ithalat üzerine koyulan kotalar ve ihracat için yapılan teşvikler. Smith’e göre bir ekonomin temel amacı ülkedeki altın ve gümüş birikimini arttırarak ülkenin refah düzeyini yükseltmek olmalıdır (Smith, 2008:480). Klasik iktisatçı görüşlerinin etkileri bazı yazarlar tarafından geliştirilerek günümüz ekonomisine kadar gelmiştir. Buna ilave olarak içsel büyüme modellerinin kurucuları, ticari serbestleşme politikalarının dinamik reaksiyonları üzerine ilgisini toplayarak, toplam faktör verimlilikleri, teknoloji yenilikler ve birikim, sermaye birikimine ve bilgi birikimine dayalı olarak ekonomik büyümeyi açıklığa kavuşturmuşlardır. İçsel büyüme modeline yaptıkları teorik ve ekonometrik çalışmalarla katkı sağlayan Rome (1986), Lucas (1988), Rebelo (1991) ve Barro’nun (1991) büyüme teorilerinden oluşan araştırmalarında dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında korelasyonu yüksek olan ilişki tespit etmişlerdir.

10. KAMU HARCAMALARI

Son zamanlarda yaşanan küresel kriz ile baş etmede, hükümetlerin kamu harcamalarına başvurması ve krizden kurtuluş reçetelerinde devletçi ve korumacı ekonomi politikalarının yardımı ile ekonomiye direkt müdahale etmeleri sonucunda kamu harcamalarının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Ekonomide durgunluk olduğu süreçte, devletin kamu harcamalarını arttırması toplam talebin artmasına ve ekonominin yeniden canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu durum toplam üretim kapasitesinin artmasına ilişkin, devlet tarafından yapılan her türlü üretimin arttırılması için destekler ile istihdamı arttırıcı ve işsizliği azaltıcı politikalar ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Kamu harcamalarının makroekonomi bakımından oluşturduğu etkiler, harcamaların çeşidine ve niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Ekonomik büyümeyi en çok etkileyen yatırım harcamalarıdır. Cari harcamalar ise toplam talebi arttırarak ekonomik büyümeyi dolaylı olarak etkilemektedir. Transfer harcamaları da aynı şekilde toplam talebin artmasına sebep olarak büyüme üzerinde dolaylı etkide bulunmaktadır (Pehlivan, 2009: 80).

Devletçi ekonomik politikaları savunan Keynesyen model de kamu harcamalarını kamu sektörü tarafından sağlanan bir üretim süreci olarak değerlendirilmiştir ve ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerden biri olarak düşünülmüştür. Keynesyen anlayışa göre kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi etkilemek ve kısa dönemdeki dalgalanmaları azaltmak için politika aracı olarak kullanılabilecek dışsal bir faktördür (Edizdoğan, 2004: 49; Erdem vd., 2008: 36).

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyle olan ilişkisi üzerine birçok iktisatçı ampirik çalışma yapmışlar ve çeşitli hipotezler ortaya koymuşlardır. Bu doğrultuda ortaya konan ilk hipotez 19.yüzyılda geliştirilen Adolph Wagner'in "Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu"dur. Wagner'in kanununa göre, uzun dönemde kamu harcamalarındaki artış milli gelirdeki artıştan daha fazla ve hızlı artmaktadır. Fakat bu durumun her ülke için farklılık gösterdiği ve sürekli kamu harcama artışı olmadığı ile ilgili eleştirilmiştir. Konuya yönelik yapılan eleştiriler, Peacock ve Wiseman tarafından 1967 yılında geliştirilen "Sıçrama Etkisi" ile 1975 yılında Wildawsky'nin öne sürdüğü kamu ekonomisindeki genişleme derecesinin ekonomik büyüme ile doğru orantılı olmadığıdır (Edizdoğan, 2004: 49; Altay ve Altın, 2008: 267).

Klasik görüşe sahip olanlar, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasını ve olabildiğince az kamu harcaması yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Devlet faaliyetlerinin arttırılması sonucunda piyasa ekonomisinin işleyişinin bozulacağını

öne süren bu anlayışa göre devletin esas görevi iç ve dış güvenliği sağlamaktır (Pehlivan, 2009: 74).

Klasik ekole dayanan yeni düşünceler; Monetaristler, arz yanlı iktisatçılar, Neo-Klasik iktisatçılar ve kamu tercih teorisini ortaya koyan iktisatçıların hemen hemen hepsi ekonomik sorunların giderilmesinde savundukları temel düşüncelerinde kamu harcamalarının azaltılması gerektiğini söylemişlerdir.

Fisher yaptığı çalışmasında, küçük bütçe açıklarının sürdürülebilir büyümeye yardımcı olmasının yanı sıra yüksek büyüme için önemli olmadığını ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada büyük bütçe açıkları ile büyüme arasında olumsuz bir ilişki gözlenirken bütçe fazlalarının daha hızlı büyüme ile daha fazla sermaye birikimi ve yüksek verimlilik artışı vasıtasıyla, faktörler arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Fisher, 1993: 1-13).

11.YURTIÇİ TASARRUFLAR

Bir vatandaşın ya da bir devletin ne kadar zengin olduğu onların yaptıkları tasarruf miktarına göre belirlenmektedir. Ekonomik anlamda baktığımızda, tasarruf oranlarının düşük olması yatırım oranlarını azaltırken ekonomik büyümeyi engellemektedir (Kotlervd, 2000: 36-122; Maddison, 1991: 57-64).

Yurtiçi tasarruf artışları sermaye birikimi için büyük önem taşımaktadır. Bu durum ekonomik büyüme üzerinde etkili olacaksa, ekonomik büyüme politikalarının esas hedefi yurtiçi tasarruf oranlarını arttırmak olmalıdır. Beşeri sermaye, teknolojik yenilik ve dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha fazla ise ekonomik büyüme politikaların esas amacı bu politikalar üzerinde durmak olmalıdır (Ekinci ve Gül, 2007: 168).

İngiliz iktisatçılarından David Ricardo'ya göre, kamu tasarruflarındaki bir düşüş, özel sektör tasarruflarını arttırmaktadır. İki farklı kesim tasarruf oranı arasındaki bu ters yön artışı birebir değişimle telafi edilebileceğini iddia etmiştir. Vergilerin artmasına karşılık tüketim harcamalarında bir değişim olmayabilir fakat özel tasarruflar azalacaktır (Ricardo, 2008: 83-126).

12.LİTERATÜR TARAMASI

Devarajan, Swaroop ve Zou, (1996) 43 gelişmekte olan ülkenin 20 yıllık verilerini inceleyerek OLS ve nedensellik testlerinin yardımı ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmalarında cari harcamaların payındaki bir artışın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmasına rağmen, kamu harcamalarının sermaye etkenleri ile kişi başına büyüme arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Kamu

harcamalarında ortaya çıkabilecek bir değişim büyüme oranını arttırabilecektir. Araştırmalarında kamu harcamaları ile verimlilik arasında olumsuz bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gelişmiş ülkelerde verimlilik ve büyüme oranının düşük olmasının sebebi kaynakların akıllıca kullanılmamasından dolayı olduğunu belirtmişlerdir.

Loayza, Schmidt-Hebbel ve Serven, (2000) 150 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerine araştırma yapmışlardır. Ulaştıkları bulgulara göre özel tasarruf oranları ile diğer değişkenler arasında yüksek bir korelasyon olduğunu belirtmişlerdir. Özel tasarruf ile kişi başına gelir büyümesi arasında etkili bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Saptadıkları bu ilişki kişisel gelirin büyüme oranından özel tasarrufa doğru olduğunu vurgulamışlardır. Aynı çalışmada, dış ticaret oranının ve finansal yapının kurumsallaşmasının yurtiçi tasarruflar üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Kamu tasarruflarındaki artışın özel tasarrufları olumsuz etkilediğini söylemişlerdir.

Çınar ve Has (2022) tarafından yapılan çalışmada, 2000-2019 yılları verilerini baz alarak Türkiye ve seçilmiş Asya ülkelerinin (Güney Kore, Japonya, Çin, Rusya) Ar-Ge yoğunluğu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmalarında panel granger nedensellik testi kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre, analize dahil ettikleri ülkelerde Ar-Ge yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ar-Ge yoğunluğu arttıkça ekonomik büyüme artmaktadır, ekonomik büyüme oranı arttıkça da Ar-Ge yoğunluğu artmaktadır.

Bayraktutan ve Kethudaoğlu (2019), tarafından yapılan çalışmanın amacı Ar-Ge'ye dayalı büyüme modellerinin hipotezlerini harcama kaynağı ayırımında analiz etmektir. Bu çalışma 29 OECD ülkesinin 1996-2015 dönemlerinin verileriyle özel, kamu ve yükseköğrenim kesimlerinin Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri metodu ile ortaya koymayı amaçlamıştır. Bulgular Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Galor ve Weil (1999), nüfus artış hızını içselleştiren bir model kurarak, nüfus artışı (beşeri sermaye birikimi) ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgulamış ve teknolojik ilerlemenin, nüfus artış oranı ile ekonomik büyüme arasındaki geçişi meydana getiren bir değer olduğunu belirtmiştir. Çalışmaya göre teknolojik gelişme, ekonomik büyümenin nedenini teşkil etmektedir.

Nüfus artış hızı ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen Brander ve Dowrick (1994), 107 ülkenin 1960-1985 dönemlerini kapsayan çalışmada panel veri setini uygulayarak OLS regresyon yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada zaman boyutunu kullanarak nüfusun içselliğini dikkate almışlardır ve Neo-Malthusyen düşünceyi kabul eden sonuçlara ulaşmışlardır. Elde edilen sonuca göre nüfus artış hızı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Uzun dönemde doğum oranının düşmesiyle işgücü arzının azalacağını ve dolayısıyla kişi başına gelirin artacağını tespit etmişlerdir.

Çetin ve Ecevit'in (2010) yaptıkları çalışmada, 15 OECD ülkesinin sağlık ve ekonomik büyüme oranına ait 1990-2006 dönemlerinin verilerini analiz etmişlerdir. Yaptığı incelemelere diğer açıklayıcı değişkenler ile birlikte kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payını çalışmaya dahil etmişlerdir. Araştırmalarında değişkenler arasındaki ilişkiyi havuzlanmış regresyon modeli çerçevesinde panel OLS metodu ile tahmin etmişlerdir. Ulaştıkları ampirik sonuçlara göre, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamsız olduğunu ortaya koymuşlardır.

Barro (1991), 98 ülkeyi baz alarak 1960-1985 dönemlerini içeren yatay kesit veri metodunu uyguladığı araştırmasında, nüfustaki doğurganlık oranını, bebek ve hayat süresini incelemiştir. İnceleme sonunda sağlık ile büyüme arasında olumsuz bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur.

Ram (1986), 115 ülkeyi içeren içinde Türkiye'nin de olduğu ampirik çalışmada, 1960-1980 dönem verileri ile zaman serisi ve yatay kesit analizi sonucunda, 100 ülkede kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu, 15 ülkede ise olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen sonuca göre 1960-1980 yıllarında Türkiye'de kamu harcamalarındaki meydana gelen artışın ve kamu büyüklüğünün ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmiştir.

Heller ve Porter (1978), 41 ülkenin 1950-1973 dönemlerini kapsayan ampirik araştırmasında, ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişkinin olumlu olduğunu tespit etmekle beraber, sözü edilen ilişkinin kişi başı gelir düzeyi yüksek ya da gelişmiş ülkelerde daha da kuvvetli olduğunu açıklamışlardır. Çalışmalarına dahil ettikleri Portekiz, İspanya, Yugoslavya, Yunanistan, İsrail ve Güney Kore'nin diğer ülkelere nazaran ihracatları ile yurtiçi hasıla üretimi arasında olumsuz ilişki olduğunu, kalan 34 ülkede ise bu değişkenler arasında olumlu bir korelasyon ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Burnside ve Dollar (2000), 1970-1993 dönemlerini içeren 56 ülke için panel veri analizi ile OLS ve SLS yöntemini uygulayarak bir ampirik çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarında, dış yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin dolaylı olarak anlamlı ve pozitif olduğunu görmüşlerdir. Çalışmalarına enflasyon, bütçe dengesi ve dış ticarete açıklık değişkenlerinin modele dahil olmasıyla oluşturulan endeksin etkinliğini ölçmüşlerdir.

Barro (1997) yaptığı ampirik analizde, enflasyon oranında bir birimlik artışın, GSYH'yi 0.03 oranında azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Yüksek enflasyon oranına (%20'nin üstü) sahip olan ülkelerin negatif etkiyi daha fazla hissedeceklerini öne sürmüştür.

Mallik ve Chowdhury (2001) enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkiyi Pakistan, Sri Lanka, Hindistan ve Bangladeş ülkeleri üzerinde araştırmıştır. Elde ettiği sonuca göre enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir.

UNCTAD (1999), Bloomström, Globerman ve Kokko (2000) ve Luiz ve De Mello (1997), DDY'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini savunan çalışmalar yapmışlardır fakat etkinin olumlu olması ev sahibi ülkenin sahip olduğu faktörlere bağlıdır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ev sahibi ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu, bu düzey ne kadar yüksek olumlu etkinin gücü de o kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Bils ve Klenow (2000), 1960-1990 senelerini baz alarak 93 ülkenin verilerini panel veri analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada okullaşma oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakmışlar ve eğitimin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

13.SONUÇ

Kimi iktisatçılar ekonomik büyümede tarımı, kimileri dış ticareti, kimileri ise teknolojik yenilikleri başlıca faktör olarak görmüşlerdir. Eğitimi, kamu harcamalarını, tasarrufları, sağlığı veya nüfus artışını ön plana çıkartan görüşlerde bulunmaktadır. Nüfusun artması sonucunda işgücünde meydana gelen artışların ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini düşünmüşlerdir. Nüfusun artması bir taraftan iç pazarın genişlemesine sebep olurken diğer yandan nitelikli işgücü miktarının artmasına olanak sağlamaktadır. İşgücünün yetersizliği durumunda üretim süreci olumsuz etkilenmektedir. Bilginin ve teknolojinin ilettilmesinde ve üretim sürecine transfer edilmesinde insan gücünün önemi büyüktür.

Bu anlamda sağlıklı ve eğitimli bir nüfusun yetiştirilmesi, bilginin ve teknolojinin geliştirilmesi dolayısıyla da ekonomik büyümenin sağlanmasında büyük önem arz etmektedir.

İlk izleri, sömürgecilik dönemine kadar uzanan doğrudan yabancı yatırımlar 1980'lerden sonra yaygınlaşan serbest ekonomi akımları ve küreselleşmeyle beraber hareketlilik göstermeye başlamıştır ve ülkelerin ekonomik performanslarını arttırmada önemli bir faktör olduğu saptanmıştır. 1970'lerden önce enflasyonun büyümeyi olumlu yönde etkilediğini açıklayan çalışmalar bulunsa da özellikle petrol krizinden sonra yüksek enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu ortaya konmuştur. Makroekonomik politikaların sebep olduğu belirsizlik, fiyat mekanizmasının etkinliğini azaltmaktadır (Fisher, 1993: 488). Bu nedenle sermaye verimliliği ve kaynakların dağılımını etkilemesi tahmin edilmektedir (Gregorio, 1992: 418). Yüksek enflasyon sebebiyle ortaya çıkan bu belirsizlik hem verimlilik düzeyini hem de verimlilik artış oranını azaltmaktadır. Enflasyon toplam faktör verimliliğini düşürmektedir ve dolayısıyla da piyasa ekonomilerinin uzun dönem makroekonomik performansını azaltmaktadır (Andres ve Hernando, 1997: 3).

Dünya ekonomisi her geçen gün gelişmekte ve ticaretteki gelişme, GSMH artışından daha süratli ilerlemektedir. GSMH'daki artış ile dış ticaretteki gelişme arasında bir pozitif ilişki olduğunu yapılan araştırmalar ortaya koymuştur. Dış ticaretin serbestleşmesi ekonomik büyüme üzerinde ciddi bir etki yarattığına dair bulgularla ispatlanmıştır (Karluk, 2013:195).

Ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalara günümüzde de devam edilmektedir. Çalışmaların esas amacı, yurtiçi tasarrufların, büyüme oranının ve ana sermayenin genişlemesini sağlamaktır. Elde edilen bulgular sonucuna göre, yüksek yatırım oranının yüksek büyüme oranına ulaşabileceği varsayımına dayanmaktadır. Yurtiçi tasarruf oranlarının yüksek olması kişi başına gelir oranının yüksek olmasına bağlıdır. Eğer ülkedeki kişi başına gelir ne kadar hızlı artarsa, tüketiciler tüketimlerini ve tasarruflarını o kadar hızlı arttıracaklardır, dolayısıyla yurtiçi tasarruf oranlarında da aynı hızda beklenen artışa ulaşılacaktır. Bu olayın gerçekleşmesiyle ülke ekonomisi yüksek yurtiçi tasarruf oranıyla yüksek büyüme oranını elde edecektir.

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi dönemlere göre değişmiştir. Bazı iktisatçılar kamu harcamalarının artması gerektiğini savunurken bazıları karşı görüşü savunmuşlardır.

Sonuç olarak her bir ekonomik büyüme faktörünü her bir ekol kendi döneminin şartlarına göre yorumlamış ve değerlendirmiştir. Ekonomik büyüme üzerinde sadece bir unsurun değil birden fazla unsurun aynı zamanda etkisinin olduğunu çalışmalar ortaya koymuştur.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar, çalışmanın tümüne ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Abel, B. A. ve Bernanke, S. B. (2005), *Macroeconomics*, 5th Edition, Pearson Education Inc., Pearson Addison Wesley.

Acaroğlu, H. (2005), *Üretim İçinde Beşeri Sermayenin Payı: Türkiye İlleri İtibarı İle Beşeri Sermayenin Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi*, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Aghion, P. ve Howitt, P. (1992), *A Model of Growth Through Creative Destruction*, *Econometrica*, Vol:60, No:2, (March 1992), ss.323-351.

Aksu, L. (2016), *Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi*, *Sosyal ve Stratejik Analizi, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, C:3, S:2, ss.68-129.

Altay, N.O. ve Altın, O. (2008), *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980–2005)*, *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, C:8, S:1, ss. 267-285.

Arrow, K. (1962), *The Economic Implications of Learning by Doing*, *Review of Economic Studies*, Vol:29, (June), ss.155-173.

Barro, R. J. (1991), *Economic Growth in a Cross Section of Countries*, *Quarterly Journal of Economics*, Vol:106, No:2, ss.407-443.

Barro, R. J. (1991), *Economic Growth in a Cross Section of Countries*, *Quarterly Journal of Economics*, Vol:106, No:2, ss.407-443.

Bayraktutan, Y. ve Kethudaoğlu, F. (2019), Kamu Ve Özel Sektör Ar-Ge Faaliyetleri Ve İktisadi Büyüme: OECD Örneği, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C:14, S:20, ss.1596-1625

Berber, M. (2017). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.

Berber, M. ve Bocutoğlu, E. (2010), Makro İktisada Giriş, Trabzon: Derya Kitabevi.

Bloom, D. E., David C. ve Jaypee S. (2002), The Demographic Dividend, A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change, RAND Corporation Papers, 880.

Burnside, C. ve Dollar, D. (2000), Aid, Policies, and Growth American Economic Review, American Economic Association, (September),Vol: 90, No:4, ss. 847-868.

Çetin, M. ve Ecevit, E. (2010), Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi, Doğuş Üniversitesi Dergisi, C:11, S:2, ss.166-182.

Çınar, S. ve Has, B. (2022), Türkiye ve Seçili Asya Ülkelerinde 2000 Sonrası Ar-Ge Yoğunluğu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C:9 S:3, ss.1-16.

Devarajan, Sh., Swaroop, V. Ve Zou, H. (1996), The Composition Of Public Expenditure And Economic Growth, Journal of Monetary Economics, Elsevier, (April), Vol:37, No:2-3, ss.313-344.

Doğan, C. ve Öcal, N. (2007), Yeni İktisat Politikaları ve Yenilik İktisadına Eleştirel Yaklaşım, (1. Basım), Ankara: Detay Yayınları.

Edizdoğan, N. (2004), Kamu Maliyesi, Bursa: Ekin Yayınları.

Ekinci, A ve Gül, E. (2007), Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki:Uygulamalı Bir Analiz (1960 2004),Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Aralık), S:19, ss.167-184.

Erdem, M., Doğan, Ş. ve Tathoğlu, İ. (2008), Kamu Maliyesi, (6.Basım), Bursa: Ekin Yayınevi.

Fischer S. (1993), The Role of Macro economic Factors in Growth, Journal of Monetary Economics 32, ss.485-512.

- Freeman, Ch. ve Soete, L. (2003), Yenilik İktisadı, (1.Basım), Çev.: E.Türkcan, TübitakYayımları.
- Fukuyama, F. (1999), Tarihin Sonu ve Son İnsan, İstanbul: Gün Yayını.
- Gallup, J. L.Sachs, J. D. ve Mellinger, A. D. (1999),Geographyand Economic Development. International Regional Science Review, Vol: 22, No:2, ss.179-232.
- Galor, O. ve Weil, D. N. (1999), From Malthusian Stagnationto Modern Growth, American Economic Review, Vol: 89, No:2, ss. 150-154.
- Grossman, G. ve Helpman, E. (1991), Innovationand Growth in the Global Economy, Cambridge, MA:MIT Press.USA.
- Han, E. ve Kaya, A. (2006), Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Ankara: Nobel Yayınları.
- Heller, P. S. ve Porter, R. C. (1978), Exports and Growth: An Empirical Re-investigation, Journal of Development Economics, Vol: 5, ss. 191-193.
- Jones, Ch. I. (2001), İktisadi Büyümeye Giriş, Çeviri: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karagül, M. (2002), Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye'deki Önemi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 37,ss.72
- Karluk, S. R. (2007), Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, (11. Basım), İstanbul: Beta Yayınları.
- Karluk, S. R. (2013), Uluslararası Ekonomi, (10.Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayın, No:2864.
- Kaynak, M. (2007), Kalkınma İktisadı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kotler, Ph.,Jatusripitak, S. ve Maesincee, S. (2000),Ulusların Pazarlanması, Çeviren:Ahmet Buğdaycı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, No:489.
- Loayza, N.,Klaus,S.H. ve Serven, L. (2000), What Drives Private Saving Acrossthe World, The World Bank, Policy Research Working Paper, No:2309, (March), ss.1-32.
- Lucas, R. (1988), On theMechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, Vol:22, No:1, (Februrary), North-Holland, ss.3-42.
- Lucas, R. (1990), Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries, American Economic Review, Vol: 80, No:2, (May), ss.92–96.

Maddison, A. (1991), *Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long run Comparative View*, London: Oxford University Press, ss.57-67.

Malthus, Th. (1789), *An Assay on the Principle of Population*, London: St.Paul'sChurch.

Orhan, Z. O. (1995), *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, Filiz Kitabevi.

Özlale, Ü. (2007), *Sağlıklı Ekonomik Büyüme*, Makro Bakış Dergisi, Kasım sayısı.

Pehlivan, O. (2009), *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Derya Kitabevi.

Peterson, C. W. (1988), *Income, Employment and Economic Growth*, 6th Edition, New York: W. W. Norton & Company, Inc.

Ram, R. (1986), *Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data*, American Economic Review, No:76, ss.191-203.

Ricardo, D. (2008), *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, (Çev.) Zeren, B. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Romer, D. (2006), *Advanced Macroeconomics*, 3rd Edition, New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Romer, P. M. (1986), *Increasing Returns and Long Run Growth*, Journal of Political Economy, Vol: 94, No:5, (October), ss.1002-1037.

Schultz, Th. W. (1968), *Education and Economic Growth: Return to Education*, Readings in the Economics of Education, UNESCO, France, ss.277-292.

Serin, N. (2001), *Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası*, Yayına Hazırlayan: A.Şahinöz, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Türk Ekonomi Kurumu, Ankara, ss.305-322.

Seyidoğlu, H. (2007), *Uluslararası İktisat Teori Ve Politika Uygulama*, (15.Baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Simon, J. L. (1979), *The Case for More People*, American Demographics, Vol: 1, No: 1, ss.26-30.

Stroombergen, A., Rose, W. D. ve Nana, G. (2002), *Review of The Statistical Measurement Of Human Capital*, New Zealand Statistics.

EKONOMİ BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt: 16 No: 1 Yıl: 2024 ISSN: 1309-8020 (Online)

Taban, S. ve Kar, M. (editörler), (2004), Beşeri Sermaye ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi, Bursa: Ekin Kitabevi.

Turanlı, R. (1988), İktisadi Düşünce Tarihi, İstanbul: Beta Basın Yayın.

Ünsal, E. (2007), Makro İktisat (7. Basım), Ankara: İmaj Yayınları.

Wachtel, P. (1989), Macro Economics from Theory to Practise, New York: R. R. Donnelley and Sons Company.

Yılmaz, M. (2008), Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.